

MATITS ÁGNES

Az állam és az egyén felelőssége az időskori jövedelem biztosításában

Simonovits András tudományos munkásságában kiemelkednek a nyugdíjrendszerekkel foglalkozó írásai. A nyugdíjrendszer elméleti alapjainak tisztázásában, a matematikai modellek fejlesztésében érdemei vitathatatlanok. Ezért is választottam a nyugdíjtémát ebben a kötetben. A nyugdíjrendszerről szóló vitákban András mindig a tudomány oldaláról közelített. Én megmaradtam a gyakorlatnál. Így bizony nem mindig találkozott a véleményünk a szakmai fórumokon. Az igazság az, hogy véleménye sokszor kezdődött azzal, hogy „... egyetértek veled, de... „ és akkor következett néhány többnyire jól átgondolt, szakmailag nagyon is védhető érv, ami hiányzott az én gondolatmenetemből. Vagyis többnyire igaza volt, csak éppen más a nézőpontunk, vagy különböznek a súlypontjaink. Lehet, hogy az ezúttal felvetett felelősség kérdésében sem tudnánk mindenben egyetérteni.

A nyugdíjrendszer iránti bizalmatlanság meglehetősen általános jelenség Magyarországon. Ez a rövid tanulmány azt boncolgatja, mennyire jogosak az aggodalmak, s valóban a rendszerrel van-e gond. Ha igen, akkor a társadalom, azaz az állam felelőssége annak biztosítása, hogy maga a nyugdíjrendszer működőképes legyen. Ha a rendszer úgy-ahogy, de működne, csak éppen nem biztos, hogy mindenki részt vesz vagy részt akar venni benne, akkor viszont ez az egyéni felelősség kérdését veti fel. A nyugdíjtudatosság hiánya talán a leginkább kezelendő jelenség ahhoz, hogy jövőben mérsékelhető legyen a társadalom aggodalma az időskori megélhetést illetően.

A nyugdíj az általános közfelfogásban „az a járadék, amelyet egy ország időskorú polgárai alanyi, tehát nem rászorultsági alapon kapnak. Összege függ a szolgálati időtől, azaz a munkával (jövedelemszerzéssel) töltött évek számától és a korábbi jövedelemtől” (Wikipédia). Ez a meghatározás jól tükrözi a közvélekedést, amely szerint a nyugdíj fogalma kizárólag a társadalombiztosítási ellátáshoz kapcsolódik. Pedig nyugdíjnak tekinthető minden olyan rendszeres időskori jövedelem, amire aktív korunkban jogot szerzünk. Így nyugdíj lehet vagy lehetne valamely nyugdíjcélú megtakarításból származó időskori jövedelmünk is. Tudatosítani kellene,

hogy nincs és nem is lehet olyan állami ellátási forma, amely *mindenkinek, minden* esetben *megfelelő* nyugdíjat ígérhetne. Vagyis, ha mi azt szeretnénk, hogy valóban biztonságban legyünk idős korunkban, akkor bizony magunknak is sokat kell tennünk.

A fent idézett nyugdíjdefiníció második része is problémás. Ma Magyarországon a társadalombiztosítási nyugdíj valóban a szolgálati idő hosszától és a korábbi keresetek mértékétől függ. De csak attól a keresettől, amelyről a társadalombiztosítás tudomást szerez. Bármennyit dolgozhatunk, s bármennyit kereshetünk, ha ezután nem fizetünk járulékot, akkor bizony nem szerzünk jogot az állami nyugdíjra. A jelenlegi rendszerben a két alapvető faktor: mennyi ideig volt bejelentett munkaviszonyunk, és mennyi kereset után adóztunk. Ha valakinek nincs rendszeres jövedelme, vagy saját magának kell a jövedelmeit a társadalombiztosításnak bevallania, bizony lehet, hogy nagy csalódás fogja érni a nyugdíjba lépéskor. Akkor fog kiderülni, hogy a szakadozott életpálya és/vagy az alacsony bevallott jövedelem bizony nagyon alacsony nyugdíjra fogja feljogosítani.

Ezért a nyugdíjtudatosság első lépése, hogy jogot szerezzünk a létező állami ellátásokra! Ha azért nem fizet valaki tb-járulékot, mert úgy gondolja, hogy „minek fizessek, nekem már úgysem lesz nyugdíjam”, akkor nem is fog tévedni. Aki ugyanis nem fizet, annak biztosan nem lesz. Manapság is sokan szembesülnek ezzel. Az 1990-es években beköszöntött nagy szabadság – amikor végre a magánszféra szereplőinek módjukban állt eldönteni, hogy befizetnek-e, és milyen mértékig fizetnek be a társadalombiztosítási rendszerbe – bizony sok szomorú helyzetet szül. A jól menő vállalkozások tulajdonosai, sőt alkalmazottjai is tömegesen vettek(vesznek) részt abban a nagy népi társasjátékban, hogy legfeljebb minimálbér után fizettek(fizetnek) járulékot, miközben lényegesen magasabb a jövedelmük. De közülük jó néhányan elfeledkeztek arról, hogy mi lesz, amikor ezek a jó jövedelmek elapadnak. Vagy azért mert a vállalkozásnak bealkonyul, vagy egyszerűen azért, mert megöregszenek. Viszont épp az öngondoskodás igénye hiányzott azokban a jó években, amelyekben módjuk lett volna a jövőjüket biztosítani, ha már a társadalombiztosítást nagy ívben és tudatosan elkerülték.

Az nem vitatható, hogy nyugdíjrendszerünk számos sebtől vérzik, sokak számára mégis csak a társadalombiztosítási nyugdíj az időskori megélhetés fő forrása. Ehhez azonban jogot kell szerezni a jövedelmeink alapján befizetett járulékokkal.

Nincs olyan rezsim, amelyik megengedheti magának, hogy ne törekedjen a vállalt nyugdíjkötelezettségek garantálására. De vajon a jelenlegi

rendszer képes lesz-e hosszú távon arra, hogy megfizesse az állami kötelezettséget jelentő nyugdíjakat azoknak, akik rendszeresen befizetik a járulékaikat? Sajnos, komoly változtatások nélkül aligha. A jelenlegi rendszerben ugyanis a nyugdíjakat elvileg az aktív keresők járulékaiból fizetik. Csakhogy, amíg manapság egy nyugdíjasra még majdnem két járulékfizető jut, az előrejelzések szerint a század közepére egy nyugdíjast már egyetlen járulékfizető járulékaiból kellene kifizetni. Így vagy a járulékok mértékét kellene növelni, vagy a nyugdíjakat kellene csökkenteni ahhoz, hogy ez a rendszer fenntartható maradjon. Viszont azt is tudjuk, hogy ez egyik sem járható út. Következésképpen a rendszert kell megváltoztatni. S a nagy kérdés az: hogyan? Az állam alapvető feladata, hogy a társadalom lehető legnagyobb hányada számára legalább a végletes szegénységtől megvédő színvonalú nyugdíjrendszert biztosítsa.

Az egyik megoldás az alanyi jogon járó alapnyugdíj rendszer bevezetése lehet. E mellett s – természetesen – ellen is számos érv sorolható. De bármilyen jó is valahol a jövedelemtől, pontosabban a járulékoktól függő társadalombiztosítási nyugdíjrendszer, ez csak a rendszeres járulékfizetőknek garantálhat jó nyugdíjakat. Ráadásul egy folyó finanszírozású rendszerben nekik is csak akkor, ha van mindig elegendő aktív járulékfizető. A demográfiai és még inkább a foglalkoztatási trendek azonban azt jelzik, hogy a népességben belül egyre nő azoknak az aránya, akik számára a jelenlegi tb-rendszer nem nyújthat megfelelő időskori biztonságot. Ez pedig egyre sürgetőbbé teszi az állami felelősségvállalás újragondolását. Tudomásul kell venni azonban, hogy a döntéshozók általában abba a népességcsoportba tartoznak, akik meglehetősen jó nyugdíjakra számíthatnak, így éppen ők azok, akik nem érzik a közelgő nyugdíjkrízis elhárítására teendő lépések szükségességét. Így a szakemberek felelőssége, hogy újra és újra felhívják a figyelmet a jövőbeli problémákra, s megpróbálják kikényszeríteni a nyugdíjrendszer hosszú távú és tényleges reformjának előkészítését.

Jól ismert tény, hogy az aktív korú népességben belül igen magas azoknak az aránya, akik nem rendelkeznek megfelelő jövedelemmel. Nekik esélyük sincs arra, hogy megfelelő nyugdíjjogosultságot szerezzenek. Ezért elengedhetetlen, hogy mindig legyen olyan szociális ellátó rendszerünk, amelyik a képtelenül alacsony életkeresetektől számítható, képtelenül alacsony társadalombiztosítási nyugdíj mellett (vagy helyett) legalább a végletes szegénység megakadályozására alkalmas szociális ellátást biztosít. Egy alapnyugdíj bevezetése az ő számukra is egyfajta megoldást jelenthetne. De előlött mégiscsak szükség van öngondoskodásra.

Alapértelmezésben az öngondoskodás azt jelenti, hogy az állami ellátások *mellett* biztosítunk magunknak nyugdíjcélú jövedelmet. A társadalombiztosítást kiegészítő nyugdíjak a fejlettebb társadalmakban a miénknél jóval nagyobb szerepet játszanak. Az időskori jövedelmeknek sokszor 50 százalékot is meghaladó részét nem az állami nyugdíjrendszerek fizetik. Nálunk ez az arány a 10 százalékot sem éri el. Miközben az állami nyugdíjak összege messze elmarad például az átlagos EU-nyugdíjak mértékétől. Nem ellenmondás ez? Ha az állami nyugdíj alacsony – s az! –, akkor nem kellene sokkal inkább a kiegészítő nyugdíjakkal foglalkozni? De ez tudatosságot igényelne. A magyarországi nyugdíjtudatosság viszont igen alacsony.

Az öngondoskodás ugyanakkor az egyetlen lehetősége azoknak, akik eleve nem bíznak a társadalombiztosításban. De nekik akkor azt is tudniuk kell, hogy havi 100 ezer forintnyi állami nyugdíj pótlásához nyugdíjkorra legalább 20-25 millió forinttal kellene rendelkezniük. Csakhogy ez valódi öngondoskodást igényelne. Az nem működik, hogy az alacsony bevallott jövedelmek kapcsán be nem fizetett járulékokat és adókat valaki feléli, vagyis jobban él, mint azok, akik fizetik a járulékokat, s nyugdíjba lépéskor azon siránkozik, hogy milyen szörnyű is ez az állami nyugdíjrendszer, amelyik számára olyan méltánytalanul alacsony nyugdíjat fizet. Ne higgyük, hogy nincsenek ilyen emberek!

Az nem várható el, hogy mindenkinek magának kelljen döntenie arról, mi történjen a nyugdíjra szánt esetleges megtakarításaival. Ezért nagyon jó, hogy az elmúlt két évtized megteremtett számos intézményt ahhoz, hogy ezekkel a megtakarításokkal már ne az egyéneknek kelljen foglalkoznia. Az önkéntes nyugdíjpénztárak, a nyugdíj-előtakarékossági számlák, különböző nyugdíjbiztosítások vagy éppen speciális bankszámlák segíthetik az öngondoskodást. Igaz, nem kap elég publicitást, hogy például az önkéntes nyugdíjpénztárak a legolcsóbb és egyúttal a leginkább szabályozott kereteket biztosítják a megtakarításokhoz. Az sem hír, hogy ezek az intézmények a létezésük több mint 20 esztendeje alatt alig jelentettek botrányokat, vagy az, hogy a szektor időközben kitermelt egy elkötelezett, hozzáértő és megbízható szakember gárdát. Mégsem tudnak átütő sikert felmutatni. Ma ugyan van mintegy kétmillió önkéntes pénztári tag, de az egy főre jutó megtakarítás – az egyéni számlák állományának egy főre jutó átlaga – valahol 1 millió forint körül van. 20 év után! Pedig 1 millió forint legfeljebb havi 4-5 ezer forint kiegészítő nyugdíjra lenne elég. Vagyis ez nem jelent valódi esélyt a magasabb nyugdíjhoz.

Ráadásul azt is el kell mondani, hogy a nyugdíjpénztári tagság többsége az idősebb korosztályhoz tartozik. Nemcsak azért, mert a nyugdíjjal a

fiatalok általában nem foglalkoznak, hanem azért, mert manapság egy fiatal a korábbiaknál is kevésbé érzékeli ezeknek az intézményeknek a jelentőségét. Jól tudjuk, hogy kezdetben, sőt mondhatni a közlemúltig, a munkáltató – persze jól definiált adóelőnyök miatt – érdekelt volt abban, hogy a juttatások között szerepeljenek a nyugdíjpénztári befizetések is. Mióta ezeket is komoly adóteher sújtja, számottevően csökkent a munkáltatói befizetések mértéke. Ráadásul a nyugdíjpénztári hozzájárulások a kafetériarendszerek (a szabályozott – értsd korlátozott összegű – béren kívüli juttatások) részévé lettek, s a fiatalok nem választják ezt a juttatási formát. Ez utóbbi intézkedés talán többet ártott a nyugdíjcélú öngondoskodás éppen felfutni induló rendszereinek, mint az összes többi ellenfaktorkor.

Nem teszi könnyebbé a helyzetet az állandósulni látszó alacsony kamatkörnyezet sem. Jól tudjuk, ha nincsenek kamatok, akkor a potenciális befektetők még inkább elfordulnak a pénzügyi megtakarításoktól. A tömegtájékoztatás feladata lenne, hogy minél szélesebb körben elfogadtassa, hogy a nyugdíjcélú megtakarítás nem az adóelőnyök, de nem is a pénz által generált kamatbevételek miatt fontosak. A cél a megtakarítási folyamatok természetessé válása, a problémás életszakaszok – így az időskor – nehézségeit érdemben könnyítő saját felhalmozás megvalósítása.

Az öngondoskodás fontossága és szükségessége a kormányzati kommunikáció számos területén is megjelenik, de a tényleges intézkedések miatt ezek sokszor csak üres és tartalmatlan frázisokká silányodnak. Mégis a legfőbb probléma a társadalom nyugdíjtudatosságának hiánya. Ezen jó lenne mielőbb változtatni. Mindannyian felelősek vagyunk a saját idős korunkért! A politika azért felelős, hogy a jövőben is legyen működő nyugdíjrendszer, az egyén meg azért, hogy ebben a rendszerben teljes tudatossággal kívánjon részt venni. De addig még, úgy tűnik, hosszú lesz az út!